

1

2

Sršenar

// Katarina Denac

Sršenarji (*Pernis apivorus*) so spomladi 2010 na Breginjskem Stolu poskrbeli za veliko veselje med ornitologi. Ves maj smo namreč trepetali in ugibali, ali ga imamo ali ne – ozko grlo za seleče se ujede, namreč. Dvaintrideset popisovalcev, ki jih niso odvrnili ne megla ne snežne plohe in tudi ne (skoraj) vsakodnevni dež, je v slabem mesecu našelo 1.368 sršenarjev.

Ob upoštevanju nekaterih dejavnikov smo prišli do ocene, da je tisto leto območje preletelo 3.100–4.700 ujed, od tega kar 2.000–2.500 sršenarjev. To odkritje je bilo za nas sicer naravovarstveno pomembno, a je le kamenček v mozaiku skrivnostnega sršenarjevega življenja.

Od kod sršenarju ime

Po imenu bi človek sklepal, da se sršenar prehranjuje v glavnem s sršeni (*Vespa crabro*), pa ni čisto tako. Te največje ose v njegovo prehrano zaidejo le poredko (najbrž je kakšno tako opazovanje botrovalo imenu), medtem ko glavnino sestavljajo ličinke, bube in odrasli osebkii drugih socialnih vrst kožokrilcev, predvsem os iz rodov *Vespula*, *Vespa* in *Polistes* ter v manjši meri

čmrljev. Jeseni zato pod gnezdi najdemo večje količine izpraznjenih, prežvečenih in delno požrtih osirjev. Približno desetino plena sestavljajo manjši vretenčarji, kot so žabe, mlade ptice in plazilci. Za popestritev občasno je tudi sadje, ki mu s kljunom odstrani koščico. Ose lovi s preže, ali pa jim v letu sledi do gnezda, ki ga nato z nogami in ob pomoči kljuna izkoplje. Pri globokih gnezdih se na koncu povsem skrije pod zemljo tudi sam. Zaradi svoje specializirane prehrane ima sršenar nekatere telesne prilagoditve: majhno, gosto, luskam podobno perje na čelu in okoli oči (zmanjšana možnost za pik), močne noge z debelimi luskami, rahlo upognjene kremplje enake velikosti za kopanje in hojo ter ozke nosnice, da mu jih med kopanjem ne zamaši prst. Prehranjuje se v zrelih in srednje starih gozdovih, sadovnjakih, mozaični kmetijski krajini in manjših močvirjih, izogiba pa se velikim kmetijskim monokulturam, gostim drevesnim sestojem in visokogorju. Kjer je os veliko, se hrani blizu gnezda (1–2 kilometra stran), sicer pa lahko njegov domači okoliš obsega tudi do 40 kvadratnih kilometrov. Kadar gnezdi blizu človeških naselij, je to le zato, da se izogne kragulju (*Accipiter gentilis*), ki je nevaren tako mladim kot odraslim sršenarjem.

Neopazen in tih v času gnezditve

Med gnezdenjem je sršenar težaven za raziskovanje, saj se večino časa zadržuje v gozdu in je zelo tih. Nizozemski znanstvenik Rob Bijlsma se je zato zanj domislil posebne metode, t.i. »tree-topping«, ko z vrha dreves vsak dan več ur opazuje dogajanje v krošnjah in nad njimi. Sicer pa lahko od sredine maja pa do konca gnezditve opazujemo svatovske lete z navideznim ploskanjem s perutmi nad glavo. Gnezdo je 10–20 metrov visoko na listnatem ali iglastem drevju, zlasti na bukvah in borih. Približno četrtnina parov zasede stara gnezda drugih ptic, preostali pa si spletejo nova. Vsaj vrhnji del, po navadi pa kar celo gnezdo, je obloženo z zelenim listjem, ki ga ves čas gnezdenja starša pridno dodajata, da ohranita zeleni videz. V

3

4

edinem leglu sta navadno dve jajci, ki ju valita 35-40 dni. Večji del tega opravila prevzame samica, medtem ko se samec bolj izkaže v prvih 10 dneh po izvalitvi, ko hrani tako mladiče kot tudi samico, ki ves ta čas greje mladiče v gnezdu. Zaradi plenilcev so v bližini gnezda starši zelo tihi, plen oddajo mladičem hitro, ti pa prosijo za hrano s tihimi in kratkimi klici. V približno 40 dneh po izvalitvi mladiči poletijo, vendar se osamosvojijo šele dober mesec ali dva kasneje. Celotno obdobje gnezdenja znaša pičlih 110-135 dni, torej sršenar bistveno večji del življenja preživi v Afriki kot Evropi. Gnezditveni uspeh med leti močno niha, v izrazito neugodnih letih pa nobenemu paru ne uspe speljati mladičev. Najbolj negativen vpliv imata mokro in mrzlo vreme v maju, ko se pari odločajo za gnezdenje, ter deževje v juniju, ko mladiči poginejo zaradi sestradanosti in podhladitve. Zaradi kratkega časa gnezditve ter številnih neuspešnih gnezditvev, po katerih starši zapustijo gnezdišče, se pogosto dogaja, da na selitvi hkrati opazujemo še gnezdeče pare in seleče se sršenarje.

Samotar, ki se na selitvi prelevi v družabno ptico

V času selitve se sršenar iz samotarja prelevi v zelo družabno ptico. Kljub temu da lahko velike razdalje premaguje tudi z aktivnim letom, raje jadra s pomočjo vzgornjnikov. Ti se oblikujejo le nad kopnim, nad vodo pa ne. Rezultat so velike koncentracije sršenarjev v ozkih grlih, torej morskih ožinah, kot so Gibraltar, Bospor, Falsterbo in Mesinska ožina pri Siciliji. Največja zabeležena jata v Italiji je štela skoraj 800, na Breginjskem Stolu pa 63 osebkov. Selitvene poti mladih in odraslih osebkov se razlikujejo, ravno tako poti različnih populacij. Odrasli se čez Sredozemsko morje selijo skoraj izključno skozi ozka grla, medtem ko mladostni osebki morje prečkajo razpršeno v široki črti. Ker se jeseni mladi sršenarji odselijo na prezimovališča okoli 14-30 dni kasneje kot odrasli, namreč ne poznajo najugodnejših poti. Naučijo se jih šele ob prvi vrnitvi na gnezdišča, kar pa se praviloma zgodi šele po dveh

letih bivanja v Afriki. Zaradi poznejšega odhoda z gnezdišč imajo mladi sršenarji na poti manj ugodne termične in vetrovne razmere, večkrat kot odrasli pa tudi prečkajo nevarni osrednji del Sredozemlja in Sahare. Narava pri tem pobere visok davek, saj jih med prečanjem Sahare pogine skoraj tretjina, med odraslimi pa le 2 %. Sršenarji prezimujejo v gozdnatih predelih ekvatorialne Afrike, pri čemer so mladi precej nomadski, odrasli pa imajo stalna, zaključena zimska območja. Spomladanska selitev poteka med sredino aprila in začetkom junija, jesenska pa med sredino avgusta in koncem septembra, izjemoma še v oktobru. Pozna spomladanska vrnitev je povezana s poznim začetkom razvoja osijih zarodov v Evropi. Razdalje, ki jih dnevno premagajo sršenarji, spadajo v kategorijo ultramaratonov, saj dosegajo med 120 in 270, izjemoma do 500 kilometrov (v Sahari ali med letom čez morje).

Prihodnost ni videti rožnata

Evropska populacija sršenarja zadnjih 20-30 let upada, kar je posledica njegove specializirane prehrane, selitve na dolge razdalje in prezimovanja v Afriki. Zaradi velikih monokultur se zmanjšujejo njegova prehranjevališča, s podnebnimi spremembami pa je prišlo tudi do časovnega zamika med največjimi sršenarjevimi potrebami po hrani (v času hranjenja mladičev) in njeno ponudbo. Če temu dodamo še občasen deževen maj in junij, je gnezditveni uspeh lahko ničeln. S krčenjem starih gozdnih sestojev in mejic se poslabšuje in izginja njegov gnezditveni življenjski prostor. Enako se dogaja tudi v afriških prezimovališčih, kjer zaradi izsekavanja izginjata gozdna savana in tropski deževni pragozd. Lovci letno še vedno nelegalno postrelijo nekaj sto do tisoč osebkov na selitvi, zlasti v Italiji in na Malti, vendar pa se je stanje v primerjavi s tistim izpred 15-20 let precej izboljšalo. Zahvala gre številnim prostovoljcem z vseh koncev Evrope, ki na posebnih taborih v času selitev bdijo nad početjem lovcev. ●

1: Zaradi specializirane prehrane ima sršenar (*Pernis apivorus*) luskam podobno perje na čelu in okoli oči (zmanjšana možnost za pik), močne noge z debelimi luskami, rahlo upognjene kremplje enake velikosti za kopanje in hojo ter ozke nosnice, da mu jih med kopanjem ne zamaši prst. foto: Matej Vranič

2: Glavnino njegove prehrane sestavljajo ličinke, bube in odrasli osebki os iz rodov *Vespa*, *Vespa* in *Polistes* (na sliki). foto: Ivan Esenko

3: V času selitve se sršenar iz samotarja prelevi v zelo družabno ptico. foto: Derrigo Domenico

4: Priljubljeni življenjski prostori sršenarja so zrel in srednje stari gozdovi, sadovnjaki, mozaična kmetijska krajina kot ta na Goričkem in manjša močvirja. foto: Katarina Denac